

ПЕРИОДИЗАЦИЈА НОВЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ
ПОВОДОМ 150. ГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА ПАВЛА ПОПОВИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CLXXVIII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 31

PERIODIZATION OF NEW SERBIAN LITERATURE

ON THE OCCASION OF THE 150th ANNIVERSARY OF THE BIRTH OF
PAVLE POPOVIĆ
(16 April 1868 – 4 June 1939)

Accepted at the IX meeting of the Department of language
and literature, on 27 November 2018, on the basis of reviews from
Academician *Nada Milošević-Dorđević* and Academician *Predrag Piper*

E d i t o r
Academician
ZLATA BOJOVIĆ

BELGRADE 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXVIII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 31

ПЕРИОДИЗАЦИЈА НОВЕ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ПОВОДОМ 150. ГОДИШЊИЦЕ РОЂЕЊА

ПАВЛА ПОПОВИЋА

(16. IV 1868 – 4. VI 1939)

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности
27. новембра 2018. године на основу рецензија
академика *Наше Милошевић-Ђорђевић* и академика *Предрага Пићера*

Уредник

академик

ЗЛАТА БОЈОВИЋ

БЕОГРАД 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Лектор
Тања Ковачевић

Коректор
Рајка Павловић

Технички уредник
Никола Сивановић

Тираж
400 примерака

Штампа
Планета ѝрини

САДРЖАЈ

Предраг Пипер, <i>Поздравна реч (Осврћ на ишћање периодације)</i>	9
Злата Бојовић, <i>Павле Појовић у историји српске књижевности</i>	11
Zlata Bojović, <i>Pavle Popović in the history of Serbian literature</i>	20
Нада Милошевић-Ђорђевић, <i>Павле Појовић и народна књижевност</i>	23
Nada Milošević-Đorđević, <i>Pavle Popović and folk literature</i>	27
Бранко Летић, <i>О прожимању усмене и писане књижевности у доба ренесансе (виле-џосије-музе)</i>	29
Branko Letić, <i>On interlacing of oral and written literature in the age of renaissance (fairies-ladies-muses)</i>	40
Љиљана Јухас-Георгиевска, <i>Павле Појовић о старим српским биографијама</i>	41
Ljiljana Juhas-Georgievska, <i>Pavle Popović on old Serbian biographies</i>	51
Бојан Ђорђевић, <i>Француско-дубровачке књижевне везе у исцртавањима Павла Појовића</i>	53
Bojan Đorđević, <i>French-Ragusan literary connections in Pavle Popović's research</i>	60
Славко Петаковић, <i>Одјек књижевноисторијске концепције Павла Појовића</i> ...	63
Slavko Petaković, <i>L'echo de la conception histoire litteraire de Pavle Popović</i>	75
Милан Алексић, <i>Књижевнотеоријски ставови Павла Појовића</i>	77
Milan Aleksic, <i>Pavle Popović's attitude in literary theory</i>	84

Марко Недић, <i>Павле Појовић о савременицима: критички преглед</i>	85
Marko Nedić, <i>Pavle Popović on his contemporaries: critical overview</i>	99
Петар Пијановић, <i>Српска књижевност на међи средњег и новог века</i>	101
Petar Pijanović, <i>Serbian literature at the crossing between Middle and New Ages</i> ..	114
Мирјана Д. Стефановић, <i>Просветиљство на међи?</i> (<i>Павле Појовић – Доситеј Обрадовић – Јован Скерлић</i>)	115
Mirjana D. Stefanović, <i>Die Aufklärung am Scheidepunkt?</i> (<i>Pavle Popović – Dositej Obradović – Jovan Skerlić</i>)	123
Душан М. Иванић, <i>Доситејево доба у периодизацији</i> <i>српске књижевности</i>	125
Dušan M. Ivanić, <i>Dositejs-zeitalter in der Periodisierung der</i> <i>serbischen Literatur</i>	136
Александар М. Милановић, <i>Корелације између периодизација</i> <i>књижевног језика и периодизација књижевности</i>	137
Aleksandar M. Milanović, <i>Correlations between periodizations</i> <i>of literary language and periodizations of literature</i>	149
Зорица В. Несторовић, <i>Књижевноисторијска начела Павла Појовића</i> <i>у периодизацији српске драме XIX века</i>	151
Zorica V. Nestorović, <i>Pavle Popović's principles of literary history</i> <i>in the periodization of XIX century Serbian drama</i>	158
Ненад Николић, <i>Преромантизам и концепције историје</i> <i>српске књижевности Милорада Павића и Јована Деретића</i>	159
Nenad Nikolić, <i>Preromanticism and Milorad Pavić's and Jovan Deretić's</i> <i>concepts of history of Serbian literature</i>	170
Горан М. Максимовић, <i>Периодизација епохе реализма</i> <i>у српској књижевности</i>	171
Goran M. Maksimović, <i>Periodization of realism in Serbian literature</i>	184
Јелена Новаковић, <i>Главни књижевни правци у српској и француској</i> <i>књижевности XX века</i>	187
Jelena Novaković, <i>Les principaux courants littéraires dans les littératures</i> <i>serbe et française du XXe siècle</i>	203
Миодраг Лома, <i>Скерлићева периодизација историје нове српске</i> <i>књижевности</i>	205
Miodrag Loma, <i>Skerlić's Periodisierung der neuen</i> <i>serbischen Literaturgeschichte</i>	232

Јован Делић, <i>Критеријуми периодизације и периоди у српској књижевности двадесетог вијека</i>	233
Jovan Delić, <i>Periodization criteria and periods in the 20th century Serbian literature</i>	245
Весна Матовић, <i>Страни обрасци у часописима српске модерне</i>	247
Vesna Matović, <i>Foreign patterns in magazines of Serbian moderna</i>	259
Јован Попов, <i>На темељима праксе: периодизација српске књижевности Јована Деретића</i>	261
Jovan Popov, <i>On the foundations of practice: Jovan Deretić's periodization of Serbian literature</i>	273
Александар Петров, <i>Периодизација српске поезије 20. века</i>	275
Aleksandar Petrov, <i>The periodization of 20th century Serbian poetry</i>	287
Стојан Ђорђевић, <i>Период постмодернизма у српској књижевности 1980–1990.</i>	289
Stojan Đorđević, <i>L'epoque du postmodernisme dans la littérature serbe: 1980–1990.</i>	301
Александар Јовановић, <i>Генеза и садржај појма неосимболизма у српској поезији друге половине XX века</i>	303
Aleksandar Jovanović, <i>Genesis and content of term neosymbolism in Serbian poetry of second half of the 20th century</i>	317
Радивоје Микић, <i>Рана проза Миодрага Булатовића као књижевноисторијски проблем</i>	319
Radivoje Mikić, <i>Miodrag Bulatović's early prose seen as the literary-historical problem</i>	330
Јован Пејчић, <i>Периодизација – у темељујућа идеја историје књижевности: основна подела српске књижевности</i>	331
Jovan Pejić, <i>Periodization – founding idea of history of literature: Basic division of Serbian literature</i>	343
Предраг Петровић, <i>Могућности периодизацијског одређења савремене српске књижевности</i>	345
Predrag Petrović, <i>The possibilities of periodization of contemporary Serbian literature</i>	358

ПОЗДРАВНА РЕЧ (Осврт на питање периодизације)

Имам част да у име Одељења језика и књижевности САНУ поздравим учеснике научног скупа *Периодизација нове српске књижевности, поводом 150. годишњице рођења Павла Поповића* и да поздравим све присутне.

Овај научни скуп има, као што се из његовог назива види, два повезана тежишта – један је на научном делу проф. Павла Поповића, редовног члана Српске краљевске академије, поводом сто педесете годишњице његовог рођења, а други је на периодизацији српске књижевности, чему је Павле Поповић дао трајан допринос.

Периодизације спадају у основна питања историографије. Будући да се историографија бави, пре свега, процесима, личностима и догађајима које описује и објашњава на позадини ширих временских одсека којима они припадају, историјске чињенице могу бити лакше сагледане, описане и протумачене ако се на рељефу историјског времена издвоје најважнији оријентир и границе, понекад јасне и очигледне, а понекад мање или више условне.

Условни могу бити и називи који се дају појединим периодима – било према томе колико су временски удаљени од садашњости, било према доминантним личностима, теоријама, методама и догађајима, који су неки период изразито обележили. Већ је избор назива неког периода први корак у његовом тумачењу и вредновању, јер назив ставља у први план, као значајније од других, једно његово обележје и један критеријум виђења.

Из угла теорије научних револуција Томаса Куна то су називи научних парадигми који су обележили поједине периоде, док су са становишта епистемолошке теорије Мишела Фукоа то доминантне епистеме у појединим периодима, као преовлађујући начин мишљења, поимања стварности, па и поглед на свет итд.

Академик Павле Поповић задужио је историографију српске књижевности периодизацијом заснованом на комбиновању хронолошког

критеријума са другим релевантним критеријумима: народна, стара, средња (тј. дубровачка) и нова књижевност. Судбина те класификације у потоњем развоју науке о српској књижевности била је у великој мери условљена притиском идеологије и политике на науку, било да је реч о југословенству или о тзв. братству-јединству, зарад којег више није било упутно сматрати дубровачку књижевност делом српске књижевности, па чак ни – српском и хрватском књижевношћу истовремено, док је било допуштено, ако не и подстицано, назвати је делом хрватске књижевности, без обзира на чињенице које то не потврђују. Сличне појаве постоје и када је реч о историји српског језика па, у новије време, и српског писма, када се, нпр. најстарија ћириличка штампана књига на српском народном језику *Српски молићвеник* проглашава хрватским молитвеником.

Периодизација по природи ствари обухвата и питање утврђивања почетака државе, културе, књижевности, језика и писма..., а то су, по правилу, спорна питања, чије се решавање често више ослања на претпоставке него на непобитне чињенице, а најчешће и на једно и на друго. То је тако и када је, на пример, реч о присуству Срба на Балканском полуострву, и тековинама српске преднемањихке историје, и о српској глагољској писмености и др.

Одржавање овог научног скупа представља добру прилику да и та, као и сродна питања буду предмет нових увида и нове теоријске и емпиријске аргументације, који ће, и ако не донесу коначна решења, допринети тачнијем и исцрпнијем сагледавању тог дела проблематике периодизације српске књижевности.

Иако је овај скуп посвећен питању периодизације *нове* српске књижевности, он би могао бити подстицајан за тражење одговора на питање о периодизацији историје књижевности уопште и о периодизацији целокупне српске књижевности.

Више о поменутих и о многим другим крупним темама имаћемо прилику да сазнамо из реферата које ћемо чути на овом научном скупу, којем у име Одељења језика и књижевности САНУ желим плодан и успешан рад.

Предраг Пипер,
секретар Одељења језика и књижевности САНУ

ПАВЛЕ ПОПОВИЋ У ИСТОРИЈИ СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ЗЛАТА БОЈОВИЋ

С а ж е т а к. – У прилогу се настоји на сагледавању свеукупног књижевноисторијског рада Павла Поповића и места које он у српској историји књижевности заузима. Посебна пажња посвећена је његовом *Прељегу српске књижевности* (1909), у коме је први пут српска књижевност издвојена као целина и у коме је извршена прва периодизација српске књижевности од настанка крајем XII до почетка XX века. Његова подела књижевности на стару и нову, којом је учвршћено већ раније започето разграничавање књижевних епоха, свој прави коначни облик добила је у *Прељегу*. Истиче се да је у *Прељегу* не само први пут српска књижевност посматрана, проучена, вреднована и прегледно представљена као јединствена целина (којом је обухваћено девет векова) већ су у њој први пут не само јасно раздвојени већ и именовани периоди – стара (средњовековна), средња (дубровачка) и нова, уз које равноправно место у историји добија и народна књижевност. Новина је и у томе што је први пут дубровачка књижевност издвојена и представљена као целина и што је, такође први пут, народна књижевност добила статус књижевности и одвојила се од дотадашњег нејасног поимања тога стваралаштва као дела традиције и фолклора. Потврда високог места које је Павлу Поповићу припало у историји српске књижевности је у чињеници да се његова периодизација српске књижевности, изведена 1909. године, одржала и до данас.

Кључне речи: Павле Поповић, *Прељег српске књижевности*, периодизација, народна књижевност, дубровачка књижевност

Одавно је Павле Поповић стао у ред највреднијих српских историчара књижевности и највреднијих научника, још у деценијама док је стварао, у којима је колико непрестаним учешћем у многобројним подухватима, појединачно и с пријатељима, по интересовањима блиским, који су имали циљ да унапреде и обогате историју књижевности и уведу је међу најбоље, толико личним непосредним свакодневним радом на свему што чини суштину књижевности. Посвећен свему у књижевности, не одвајајући такозване мале од великих тема, од анализе само једне песме до трагања за целом, увек сложеном стваралачком личношћу писца и препознавања његовог места у времену и у средини с којом је свако стваралаштво у дијалогу, до схватања и представљања књижевне целовитости,

могао је да продре до њене суштине. Отворенији од других историчара књижевности за саму књижевност, за све што она као уметност садржи и нуди, којом се бавио професионално и озбиљно у највећој мери, он је био и стварни заљубљеник у књижевно стваралаштво. Стога је, за разлику од већине историчара књижевности, у свему тражио вредност и лепоту, према античком поимању лепог као идеалног склада, и налазио подједнако и у средњовековним списима, далеким модерном књижевном укусу, и у савременим романима и код најраспеванијих лиричара, и признавао их ако их и у најмањој мери има. Није Павле Поповић био судија књижевности, није се постављао изнад ње и њених аутора, што неретко, посебно у књижевној критици бива, по свему како је радио, он је њој служио. Та ненаметљива улога коју је себи дао омогућила је Павлу Поповићу, неоптерећеном сопственом мисијом, да све подреди једној врсти научне педагогије с крајњим циљем да озакони вредности једне изворне и богате књижевности, каква, кроз епохе, српска књижевност јесте била. И да је на тај начин уздигне у својој средини на високо место, које јој као вредном производу духа припада и да је, истовремено, представи свету, уливајући јој тако заслужено самопоуздање.

У том скоро педесетогодишњем подухвату Павлу Поповићу су, осим личне спремности, ослонац биле две значајне врлине. Био је изузетно вредан – за собом је оставио најобимније дело као најплоднији српски историчар књижевности, у новије време сабрано, али не у целини, у 11 томова – и, што је од још већег значаја: од почетка је тачно знао шта хоће. Павле Поповић је имао јасно разрађен програм, утемељен непосредно на књижевној материји, пре уласка у подухват уцеловљавања српске историје књижевности и књижевноисторијске науке уопште. Све што је потом у најзрелијем и најплодотворнијем периоду живота радио било је постепено остваривање тог важног задатка.

Прекретне тренутке у српској књижевној историографији представљају приступно предавање Павла Поповића, новоизабраног ванредног професора историје српске књижевности, на Великој школи, одржаном 12. априла 1904. године,¹ и појављивање његове књиге *Преглед српске књижевности*, настале на почетку зрелог периода његове велике научне каријере, године 1909. Оба ова, условно речено „књижевна догађаја“, која су се збила пре великог, иако не потпуног прекида у књижевном животу Србије од балканских ратова па до пред крај Првог светског рата, добила су, стицајем историјских околности, још више на значају. Све се отада у овој важној дисциплини науке о књижевности мерило овим датумом: до Прегледа српске књижевности Павла Поповића и после њега.

¹ Драгољуб Павловић, *Павле Поповић као научник и књижевни историчар*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд, 1959, XXV, 3–4, 197–208.

Није историја српске књижевности као грана науке о књижевности почињала с Павлом Поповићем, имала је пре њега традицију дугу више од једног века, али јој је он *Прегледом српске књижевности* први јасно одредио спољашње оквире и унутрашња разграничења, књижевна, историјска, језичка, духовна и периодизацијска, први је у српској науци слободно и сигуран у своје ставове² именовao ову књижевност у целини, која је подразумевала распон од словенске писмености до савременика; први јој је приступио не као историјској категорији или филолошком корпусу већ као уметности заснованој, поред других, на књижевно-језичко-стилистичким законитостима према којима је ту књижевност и вредновао. Први је заступао став тада модерне науке о књижевности да књижевно дело и његов аутор нису изоловане појаве и да се до њихове суштине може доћи само ако им се прилази са свих страна којих се дотичу, а то су, према његовом искуству дугог истраживачког и аналитичког рада на сваком књижевном делу и појави и аутору, поред књижевне материје били језик, историја и фолклор. Први је разумео шта је суштина праве књижевне историје и одвојио је од хронологије и тада преовладавајуће филологије, први је у њој видео уметничко остварење и на тај начин, посредно, показао да је то стваралачки чин. Први је проникнуо у поезику историје књижевности. Оцењујући високо, њему најближе, Скерлићево поимање историје књижевности, још 1914, у посмртном говору великом пријатељу и сатруднику на истом послу, имплицитно је исказао своје „вјерују“:

„Од историје нове књижевности коју је он [Скерлић] затекао рађену у оном архаичном филолошком правцу, који никакве везе нема са књижевном историјом, он је, с научним испитивањем с једне стране и с уметничким излагањем с друге стране, са једном фином и тешком комбинацијом науке и уметности, створио једну лепу науку свесну свога циља и дао јој дражи које само уметност има.“³

* * *

После првих краћих написа којима је Павле Поповић улазио у књижевни живот, од деведесетих година XIX века, а то су биле позоришне и књижевне критике о савременим књижевним појавама и сл., у којима се и на малим примерима показала већ тада његова озбиљна књижевна ерудиција, познавање страних књижевности које су, захваљујући истражености и реду који је унутар њих васпостављен, имале препознатљи-

² „...не треба замишљати – коментарисао је једног другог историчара књижевности, свог учитеља Светислава Вуловића – да је испитивање наше средњовековне књижевности све у филолошким зачкољицама; да је реч само о датумима, грешкама текста и пореклу рукописа“.

³ Говор г. проф. Павла Поповића, *Newspaper-Cultings*, 1914, 61–62.

во место међу наукама, Павле Поповић је схватио које су слабе стране националне науке о књижевности и њене најжиталније гране – историје књижевности.

Од почетка је Павле Поповић знао путеве којима би вредело и српску књижевност довести у тај ред. И поред тога што је српска књижевност имала тада дугу традицију, дужу од низа других књижевности, и што се током свих векова дотадашњег трајања с мање или више успеха укључивала у велике књижевне епохе које су се смењивале, и поред изванредних примера српске књижевности, пре свега народне, који су у раним деценијама XIX века одјекнули у Европи, и поред аутора који су се, захваљујући филолошкој ерудицији, уметничкој изворности и стваралачким особеностима лако кретали по најважнијим европским културним центрима, тамо стицали докторате, тамо објављивали своје књиге, били уважавани, поимање једног од најважнијих националних културних и духовних обележја, што књижевност у сваком времену јесте, било је у великој мери неодређено и у српској средини и ван ње и „запуштено“ како је то означио један историчар књижевности (Д. Павловић). Павле Поповић, који је већ упознао велике културе и књижевности, у највећој мери француску, увидео је да није српска књижевност заостајала, заостајала је њена наука, која је требало да брине о њој и да јој служи. Јасно му је било да је од свих других књижевних послова први задатак историчара књижевности да књижевности као изразу најдубље повезаности са духом свога народа, исказаној језиком који је подједнако израз тога духа, одреди границе, да сагледа њену природу и њене вредности, да проникне у њене унутарње системе и уклони бране њене изолованости. Да сагледа и изнесе њену целину и њену суштину.

Прекретница у Поповићевом књижевноисторијском раду догодила се када је постао професор Велике школе 1904, а потом Београдског универзитета, пола века пошто је основана „редовна катедра за историју народа и књижевства српског (1852)“⁴ Катедра за историју књижевности је већ тада била преко потребна зато што је, како је први професор Алекса Вукомановић објашњавао, „књижевност наша слабо позната и разјашњена... сама књижевност и стара и нова заслужује да се младеж српска с правцем и духом њеним упозна, бар и зато да види шта јој чинити предстоји да највеће и најближе оскудице попуни“. Те „највеће и најближе оскудице“ биле су у непостојању одговарајућих начина проучавања српске књижевности, то јест метода који могу не само да обухвате све њене садржаје већ и да прате њен развој, нове токове које на њу утичу, да разјасне и откривају богатство књижевног дела, чему није дорасла тада владајућа, такозвана филолошка метода или правац. Недостатак је било

⁴ *Сабрана дела Павла Поповића* 10, Књижевна критика – Књижевна историографија, Београд, 2002, 6.

и непотпуно познавање српске књижевности, будући да су многа дела старијих периода још била у рукопису. Поповић је узрок таквом стању у историји српске књижевности налазио у чињеници да су катедру за књижевност деценијама у XIX веку водили филолози Алекса Вукомановић, Стојан Новаковић, Ђуро Даничић. Чак су и историчари књижевности, непосредни претходници Поповићеви, Јован Бошковић и Светислав Вуловић, чији је дужник и следбеник умногоме био, робовали филолошком методу, што их је ограничавало и у проучавању и компетентном тумачењу и у поузданом вредновању књижевности. Први је Павле Поповић одлучно одвојио проучавање књижевности од проучавања језика „јер је наша наука – писао је – као што јој и само име казује, наука о књижевности а не наука о језику. Иако је књижевност тесно повезана с језиком, ипак наша наука има да изучава књижевна дела само с књижевне стране“⁵. Био је то, иначе, један од најкрупнијих корака у развоју ове науке – одвајање историје књижевности од опште филологије.

Даља Поповићева расправа о различитим методама у проучавању књижевности (филолошки, литерарни; научна критика, литерарна критика – критика укуса, историјска, компаративна, биографска) односила се на књижевну праксу које ће се и сам држати, великим делом под утицајем француских ауторитета.

Веће и озбиљније од свих недостатака било је непостојање целовитог увида у корпус српске књижевности и њен развој, што је постало очигледно када је требало успоставити редовне, осмишљене, научно засноване универзитетске курсеве, који ће садржати преглед дисциплине, као и у свим другим предметима, и оправдавати смисао њиховог проучавања. Вођен колико личном посвећеношћу старијим књижевним периодима, који су још увек садржали највише тајни и пружали радост открића, и народној књижевности, толико и прагматичним разлозима, заједно с Јованом Скерлићем Павле Поповић је сачинио основни распоред: преузео је старије периоде књижевности и народну, који су ушли у састав његовог *Прегледа српске књижевности* а Јован Скерлић нову књижевност која је била садржај његове *Историје српске књижевности*. Био је то један од најсрећнијих часова српске историје књижевности јер су се у важном часова на истом послу нашла два највећа њена историчара. Скерлић је за свој део већ био потпуно спреман, јер је у низу студија и монографија поступно обавио неопходне радње које су припремале историју нове српске књижевности, коју је складно уобличио пред саму смрт 1914. Тако је у размаку од само пет година, у двама књигама прворазредне важности, српска наука добила целовиту историју дотадашње српске књижевности.

---

⁵ *Сабрана дела* 10, 11.

Павлу Поповићу је у овом, иначе природном распореду, припао тежи задатак да у својој књизи представи великим делом непознату, несистематизовану, стару књижевност, богати корпус дубровачке књижевности, као и област народне књижевности, с којом у науци још није било јасно где би припадала, јер се није уклапала у хронолошке поделе, а постојеће типолошке биле су по мери ауторске књижевности. После многих испитивања и одмеравања, колико у низу огледа и написа у којима је о појединим делима, темама и појавама писао Павле Поповић, толико у систематичним универзитетским предавањима која су представљала својеврстан оглед, могао је да сагледа и целину и суштину појединих периода који су унутар себе били повезани законитостима, од језика до поетике, и да изиђе са чистим програмом. (О Поповићевој темељитости у припремама за писање *Прегледа српске књижевности* сликовито сведочи пример како је настало поглавље о дубровачкој књижевности: неколико година је узастопно, од школске 1903/1904. године, тачније од приступног предавања 12.априла 1904, држао редовна предавања насловљена *Дубровачка књижевност*, на којима је говорио не само непосредно о писцима, њиховим делима и књижевним појавама, већ је упућивао студенте у озбиљнија истраживања, што се види по називима курсева и семинара: *Библиографија дубровачка*, Вежбања у познавању извора за дубровачку књижевност, *Реферати о чланцима из дубровачке књижевности* у *Јагићевом зборнику* и др. Сачуване белешке са тих предавања држаних током 1906, 1907. и 1908. године броје преко 400 страна. Из свега тога на крају је проистекло само четрдесетак страница одељка Средња дубровачка књижевност у његовој књизи.)

После свих испитивања, анализа и проверавања књижевних дела и аутора, стилова, књижевних и изванкњижевних услова и промена који су их обликовали, Павле Поповић је одлучно, без икаквог релативизовања и несигурности начинио прву периодизацију свеукупне српске књижевности. Била је то позната подела на стару (средњовековну), средњу (дубровачку), народну и нову књижевност. Осим ове јасноће која је унела светло у вишевековне испреплетане и не увек јасне и објашњиве и прекидане токове српске књижевности, до које се није лако дошло, одмах су биле уочљиве две велике новине. Први пут је издвојена дубровачка књижевност као интегрална целина, што јој је потом обезбедило место и у каснијим историјама књижевности – јужнословенским, југословенским, српским или хрватским. Први пут је народна књижевност, која је и поред велике популарности током целог XIX века углавном доживљавана као део традиције а много мање као уметничко остварење, добила равноправан положај са осталим деловима српске књижевности.

Имало је прво издање Поповићевог *Прегледа* извесних пропуста и недоследности, које је аутор исправио већ у следећем, 1913. године,

и обогатио га додајући му исцрпну библиографију. Дуго је овај *Преглед* био главни школски и универзитетски уџбеник и до Другог светског рата имао је девет издања.

Павле Поповић се током припрема за писање *Прегледа српске књижевности* сусрео и са проблемом не само недовољне проучености великог дела књижевности која је улазила у оквире његове књиге, већ и са непостојањем систематизоване и потпуне библиографије без које су овакви подухвати тешко изводљиви. Мало се уопште наглашавало са колико је акрибичности и упорности Поповић предузео обиман рад на библиографији заједно са својим студентима. Потреба за успостављањем библиографије, коју је израдио за дубровачку књижевност, показала се исто толико важном и за друге области и периоде, па је одмах установио и Библиографски семинар (на коме је већ 1904–1905. систематично рађена библиографија, а у томе су учествовали Светислав Петровић, Никола Антула, Миодраг Ибровац). Истовремено, радило се, по јасним, утврђеним библиографским правилима на библиографији нове књижевности (1868–1905)⁶. Поред библиографије, Поповић је од почетка установио рад са студентима на биографијама писаца, тачније на биографском речнику. И библиографија и биографски речник имали су циљ да допринесу успостављању реда, тачности и поузданости у књижевноисторијском раду.

Даље Поповићево бављење историјом књижевности, већ од ратних година, великим делом је било условљено новим историјским околностима. Није се Павле Поповић мењао као историчар књижевности, тек су у деценијама после Првог светског рата настајале његове многе и најважније студије из свих области књижевности којима се бавио, укључујући и нову и сасвим савремену, променама је неминовно подлегала само концепција историје књижевности. У новим историјским околностима саставио је и објавио још за време боравка у Енглеској, у Кембриџу, на енглеском језику *Југословенску књижевност*, 1918, и поново 1919; каснија је преведена на српски и штампана у Београду.

Са озбиљним књижевноисторијским радом Павле Поповић је наставио после завршетка Првог светског рата, по повратку у Београд. И даље су и његови планови и његов рад били усмерени на историју књижевности и стварање услова за што темељније бављење овом граном науке. Поред тога што је вредно наставио прекинути рад и он лично и на Универзитету на библиографији и биографији, покренуо је часопис непретенциозног наслова „Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор“. Тај часопис, у коме је окупио најважније представнике свих

⁶ Библиографски семинар је био део наставе и после Првог светског рата, паралелно са Књижевним семинаром. Сам Павле Поповић се посебно посветио проучавању дубровачких биографа и биографских речника. В.: П. Поповић, *О раду на дубровачкој биографији*, у књ.: Биографска дела Игњата Ђурђевића, Београд, 1935, IX–LXVII; *Дубровачке студије*, Сабрана дела Павла Поповића 4, Београд, 2000 (прир. З. Бојовић).

обухваћених области, а већином су то били његови некадашњи студенти, требало је да служи текућем раду на историји књижевности. У њему су објављиване оригиналне расправе и чланци, извори и прилози који су употпуњавали и расветљавали виђење књижевности. (Данас је то најстарији српски научни часопис за књижевност који континуирано излази један век.) Са истим циљем засновао је на Филозофском факултету Библиографски институт за проучавање историје књижевности.

Нове околности на Универзитету одредиле су унеколико садржај његовога рада. Пошто је смрћу Јована Скерлића упражњено место професора нове књижевности, Павле Поповић је преузео и тај предмет који ће предавати – као целокупну српску књижевност до краја. Новом српском књижевношћу Поповић се већ и раније бавио. Држао је од 1904/5. године семинаре о српској књижевности прве половине XIX века, и о библиографији за тај период, припремајући и своје велике студије о Милovanу Видаковићу, Јоакиму Вујићу, Доситеју Обрадовићу и др. У његовом личном плану, независно од прагматичних потреба, стајала је давнашња замисао о изради велике јединствене историје књижевности, која је српској књижевности недостајала и која је требало да буде круна његовога рада. Тај план је, у новим околностима, пренео у оквир југословенске књижевности, али се и даље првенствено бавио српском књижевношћу. До смрти је успео да заврши само један део велике историје књижевности који је, осим два објављена одломка, остао у рукопису.

Као што је Први светски рат одиграо одлучујућу улогу у осујећивању студиозног плана и озбиљне намере Павла Поповића да настави рад на великој историји српске књижевности, тако је и Други светски рат, а тада Павле Поповић више није био у животу, нанео неправду његовом делу у целини.

СТИЦАЈЕМ историјских околности, у кратком времену од непуне две године, колико је протекло између смрти П. Поповића почетком јуна 1939. и избијања Другог светског рата, српска историја књижевности није стигла ни да сагледа величину његовог укупног рада и значаја његове улоге у развоју наше науке о књижевности, ни да их оцени. Јесте у првим сумарним оценама, углавном пригодним, постхумним, истицан његов значај. Александар Белић је поводом његове смрти рекао да је био „један од наших најзначајнијих књижевних историка“, истакао је његову ширину у бављењу књижевношћу и, посебно, труд на проучавању дубровачке књижевности, у коју је упутио и своје ученике „тако да се слободно може рећи да је он Београд начинио средиштем проучавања дубровачке књижевности“⁷. Било је то признање београдској „рагузеолошкој школи“. Објављено је неколико чланака којима су тадашњи угледни посленици на књижевноисторијском и библиографском пољу, већином његови бивши

⁷ *Извештај о раду СКА у 1939*, Годишњак XILX, 1939, Београд, 1940, 172–173.

студенти, одавали признање своме професору: Урош Џонић⁸, Тихомир Р. Ђорђевић, Веселин Чајкановић, Павле Стевановић, Драгољуб Павловић, Ђорђе Живановић⁹, Љубица Марковић, Младен Лесковац, Радивоје Врховац и др.¹⁰ Све су то биле, претежно, непосредне импресије и сећања на Павла Поповића, као професора, као пријатеља, као посвећеника својој раду. Сличним осећањима, али и изразима великог уважавања била су обележена многа писма и телеграми саучешћа, од којих, осим оних који су упућени од српских научника и писаца, посебан значај имају они у којима је од стране колега из других средина истицан значај његовог научног рада: „Дубровник саосјећа дубоку жалост над губитком... Павла Поповића који је својим научним радом задужио и овај град“ написао је председник Дубровачке општине др Буџонић; Фрањо Фанцев га назива „прваком наше науке“; Фердо Шишић каже да „заслуге и име [П. Поповића] остаје у нашем народу неумрло“, Јосип Матасовић га назива „великаном“, а Антун Барац жали за губитком „одличног научењака, ријетког пријатеља, професора Павла Поповића“.

Када је, после Другог светског рата, било време да се сагледа обим и оцени вредност свеукупног дела Павла Поповића, за то у књижевној и друштвеној јавности угланом није било воље. Уместо да се темељно расветли дело једног од највећих српских историчара књижевности – најобухватније до тада, а и до данас у нашој науци, да се озбиљно сагледају досези, да се представе неистражени делови његовог рада, да се конструктивно, с научном аргументацијом и са новог, развијенијег, модернијег књижевнотеоријског становишта покаже у чему је наука током пола века отишла даље, у чему се не слаже с Поповићем, његово главно дело *Преглед српске књижевности* стављено је на српски прећутни *Index librorum prohibitorum*. Разлози су били политички и идеолошки, о њему се није писало, његова дела су избрисана из универзитетског програма, без обзира на њихове суштинске вредности и значај, укључујући и периодизацију српске књижевности и развијену методологију науке о књижевности, велики број студија и расправа, и све велике послове које је управо за усавршавање елементарне дисциплине науке о књижевности радио. Истина је да су његови најбољи бивши студенти и следбеници (посебно у проучавању дубровачке књижевности), али и други, настојали

⁸ *Последњи дани Павла Поповића*, Политика, 12. јун 1939; Павле Поповић као љубитељ књига и библиотека, Правда, 17. јуни 1939.

⁹ *У спомен Павлу Поповићу*, Правда, 17. јуни 1939.

¹⁰ Дуже или краће некрологе и говоре донео је већи број листова и часописа: *Политика* (6, 7. и 12. јун 1939), *Време* (6. јун 1939), *Обзор* (6. јун 1939), *Нова Европа* (6–7. јун 1939), *Правда* (17. јун 1939), *СКГ* (16. јуни и касније, 1939), *Прилози КЛФ* (1939, XIX), *Страни преглед* (1938–1939, IX–X), *Југословенски историјски часопис* (1939, V), *Летопис Мајнице српске* (1939, 1940), *Записи* (1939, XXII), *Модра птица* (1938–39, X), *Dubrovnik* (1939, XXVI, 34. и 35), *Јужни преглед* (1939, XIII), *Шабачки гласник* (17. јун 1939) и др.

да, колико могу, ублаже ту грубост. Најпре је његов некадашњи студент Младен Лесковац ставио на располагање цео број *Лейоџиса Мајице српске* бившем студенту, блиском пријатељу и сараднику Павла Поповића, Павлу Стевановићу да у овом часопису објави све што је остало од рукописа Поповићеве *Историје књижевности*¹¹. Лесковац вероватно није знао колики је обим тога рукописа. Осим тога, непосредно после тог позива Павле Стевановић је умро, па се тај Лесковчев план није остварио. Ипак, поводом двадесетогодишњице смрти Павла Поповића и двадесетпетог годишта Прилога за књижевност, језик, историју и фолклор, 1959, један од његових најдоследнијих ученика, његов асистент за дубровачку књижевност у периоду пре Првог светског рата, први који је на Београдском универзитету одбранио докторску тезу из дубровачке књижевности 1937, Драгољуб Павловић, објавио је део тог рукописа. Уз свој чланак Павле Поповић као научник и књижевни историчар штампао је управо у Поповићевим *Прилозима*, из рукописа недовршене Поповићеве историје југословенске књижевности, из поглавља *Век Светиоџ Саве*, одељак под насловом *Доменџијан*.

И поред других неуспелих покушаја да се нека од Поповићевих дела издају седамдесетих година XX века у Академији, тек је шездесет година после његове смрти Мирослав Пантић, уз сарадњу неколико историчара књижевности, приредио једанаест томова Сабраних дела Павла Поповића. На тај начин враћено је право делу Павла Поповића да само брани себе и да његов аутор брани своје високо место које заузима у историји српске књижевности.

Zlata Bojović

PAVLE POPOVIĆ IN THE HISTORY OF SERBIAN LITERATURE

S u m m a r y

In this work, special attention was paid to Pavle Popović's *Overview of Serbian Literature* (1909), in which Serbian literature was observed as a whole for the first time, and in which first periodization of Serbian litera-

¹¹ У науци је, иначе, већ дуже време било познато да Павле Поповић ради на томе делу. Још 1923. године Ватрослав Јагић је писао П. Поповићу да га са радошћу очекује: „... Мило ми је било дознати да имате под пером опширну историју наше литературе: Вама, дао бог срећу а ја ћу несмиљеног иначе косца људских живота уمولити да на мене још малко причека, док изађе Ваша књига. То ће бити реализација онога што је мени било у памети пре – 55 година!!“, Писма В. Јагића П. Поповићу, САНУ – дописница из Беча, 23. IV 1923.

ture from the end of the 12th century until the beginning of the 20th century was made. His division of literature into old and new one, which further strengthened the previously started separation of literal epochs, got its real and final shape in the *Overview*. It is highlighted that in the *Overview* Serbian literature was not only observed, studied, evaluated and transparently shown as an unique whole (which covers nine centuries), but also, for the first time, periods were clearly separated and named – old (medieval), medium (Ragusan literature) and new, and folk literature got equal place in history. Another novelty is that for the first time Ragusan literature was separated and shown as a whole, and that, also for the first time, folk literature received status of literature and was separated from its previous unclear perception as a part of tradition and folklore.

